

פגישות ליד הבאר

מאת

חיים גלעד

הרי שלושה סיפורים שרב ביניהם הדמיון, כמעט זהים. ואולם, המעיין בכתובים יבחין בהבדלים משמעותיים ביניהם, ברקע החברתי ובמיוחד — בסוגי הבארות; שכן, לא הרי בארם של עבד-אברהם ורבקה כהרי בארם של יעקב ורחל, ולא הרי בארותיהם של אלה כהרי בארם של משה ובנות יתרו. נבחן, אפוא, את האירועים בשלושת הסיפורים על השווה והשונה שביניהם.

סיפור א

סיפור זה מכיל תמונת-הווי אידיאלית: בנות נחור העיר יוצאות כדרכן יום-יום, לעת-ערב, לשאוב מים לצרכי ביתן. יציאה-בצוותא זו היתה מלווה, כך יש להניח, שובבות-נעורים, פטפוטי-נערות¹ וגינוני-התהדרות מול פני עוברי-אורח זרים ובחורי המקום שניקרו בדרכן, כשהם מלווים כוונות

"ויברך את הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים, לעת ערב, עת צאת השאבת". (בראשית כ"ד, יא ואילך)

"וירא והנה באר בשדה, והנה שם שלושה עדרי צאן רבצים עליה, כי מן הבאר הניא ישקו העדרים; והאבן גדלה על פי הבאר. ונאספו שמה כל העדרים (=הרועים) וגללו את האבן מעל פי הבאר והשקו את הצאן, והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה". (שם כ"ט, ב ואילך)

"ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין, וישב על הבאר*. ולכהן מדין שבע בנות, ותבאנה ותדלגנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן; ויבאו הרעים ויגרשום" (שמות ב', טו—יז)

* כפל לשון "וישב" שבפסוקנו הטריד, כנראה, גם את הפרשנים הקדמונים שניסו ליישב את העניין, כל אחד על פי דרכו, בשיטת ה"דרוש". רש"י: "וישב בארץ מדין" — נתעבב שם; ראב"ע: "ואחרי שהזכיר וישב בארץ מדין שב לפרש למה ישב וגו'"; ספורנו: "בחר לשבת איוה זמן בארץ מדין ובעברו בארץ קרה לו שישב סמוך לאיוה באר"; רשב"ם: "וישב בארץ מדין" — כולל ואח"כ מפרש באיוו עליה ישב במדין. תחילה וישב על הבאר, שם נח כאדם שעומד לפוש". גם רוב פרשני זמננו הולכים בעקבות הפרשנות המסורתית, למשל: קסוטו: "וישב בארץ מדין וישב על הבאר, בתחילה נאמר וישב, כלשון השתקעות ואח"כ לשון ישיבה ממש: משה התישב במדין וביום מן הימים היה יושב על יד אחת הבארות וגו'" (פירוש על ספר שמות, עמ' 13) וכן חרטום, של"ג ואחרים.

ג. ה. טורסיני גורס (בעקבות השבעים): "הנוסח המקורי היה כנראה אילך אל ארץ מדין וישב על הבאר" (פטושו של מקרא ח"א, עמ' 93).

לי נראה, כי עניין כאן בשיבוש-כתיב שנגרם בשעת העתקת הדברים, וכי לשון הכתוב במקורו היה "ויבא ארץ מדין וישב על הבאר", דהיינו, הישיבה על הבאר חלה מיד בכואו בתתומי ארץ מדין והוא אז עדיין בדמותו, בלבשו ובשפתו "איש מצרי" לכל דבר, בעיני כל רואיו; ואגם כך אמרו בנות הכוהן לאביהן "איש מצרי הצילנו" וגלגולו של הכתוב כך היה: בשל רציפות הכתיבה נספחו הבי"ת והאל"ף של "ויבא" אל המלה "ארץ" שלאחריה ונותרה מלה מקוטעת וי"ו שמעתיק אחרון השלימה, כהבנתו, ע"י הוספת ש"ן ובי"ת ונתקבל וישב ככנוסחנו. 1 השווה פגישה נערות רמה עם שאול ונער (שמו"א ט', יא—יג).

[2]

פגישות ליד הבאר

מצד הרועים אל הרעות. גם כאן הבאר משמשת להשקאת העדרים, אלא השאיבה אינה מוסדרת כבסיפור ב; כאן שולט הכלל "כל דלים גבר".

לפנינו, אפוא, שלושה סיפורים בעלי רקע שונה, ושלושה טיפוסים של בארות שונים זה מזה, וההבדלים שביניהם מרומזים ב"מילות-מפתח" שהצניע המחבר בכל סיפור וסיפור.

הבה נתחקה אחר מילות-מפתח אלה.

"מחוץ לעיר"

בסיפור א מילות-המפתח הן "מחוץ לעיר", שמלבד ציון המקום הן מקפלות בתוכן אסור ציאציות של הווי חברתי מסויים. אנו נמצאים למדים, שמקום הבאר הוא מחוץ לעיר ויש לעובדה זו משמעות חשובה להבנת אורח החיים של תושבי העיר, דרכי אספקת המים וכיו"ב. מקום הבאר הוא מחוץ לעיר, כלומר למרגלות התל, או הגבעה, שעליו בנויה העיר. הבאר נמצאת מעבר לתחום-הראייה של עין-הורים ואחים המופים קדים על ארחן ורבען של הבנות... כדי להגיע אל הבאר יש לצאת מן העיר ולרדת אליה.⁴ הבאר ניזונה ממי מעיין והמים נשאבים באמצעות כדים.⁵ הבאר היא

מסויימת באיתגליא וכאיתכסיא². עבד-אברהם הנושא עימו שליחות ברורה — למצוא אישה לבן-אדוניו, בוחן בעיניו את הנערות — והנה הוא נמשך אחר אחת "טובת מראה מאד"³.

הסיפור כולו הוא על טהרת המין הנשיי. האווירה — עירונית מובהקת; אין בו זכר לרועים, לצאן ולחיי כפר. השאיבה מן הבאר — חופשית לכול.

סיפור ב

התמונה המופיעה בסיפור זה, כולה מחיי הרועים ועל טהרת המין הגברי, להוציא, כמובן, את הגיבורה הראשית, את רחל "יפת-התואר ויפת-המראה", הנוכה להתעניין נותם וליחסם האוהד של הבחורים-הרועים, שלא אחד מהם, בודאי, חמד אותה בלבד והלך שבי אחר יופייה. עדים, העניין והידיעה שהם מגלים בכל הנוגע למשפחתה ולייחוסה של רחל³, והסקרנות שעוררה שאילת הזר על אודות רחל... הבאר בסיפורנו זה משמשת להשקאת הצאן בלבד, והשאיבה ממנה אינה חופשית אלא כפופה למשטר מסויים.

סיפור ג

החברה בסיפור זה היא מעורבת, דו-מינית. בולט היחס הגס, הגובל באלימות,

2 העובדה שכל הפגישות מסתיימות בחיתון מרבית בעדה.

3 דומה, אליעזר הלך שבי אחרי המותה של רבקה, מבט ראשון, לא בשל היותה "טובת מראה מאד" בלבד, אלא גם, ואולי — בעיקר, בשל חריצותה והאופן שבו עשתה מלאכתה. ראוי לעקוב אחר נוסח הדברים, שבו מוסר המספר את התרחשות האירועים הניתנים לשיחור, כלהלן: אליעזר עומד עם הכבודה אשר אלו ומתבונן בנערות הבאות לשאוב מים; והנה מופיעה אחת "טובת מראה מאד" שהכתוב אומר עליה: "ותרד העינה ותמלא כזה ותעל" — ומיד "וירץ העבד לקראתה וגו'". טיבה ותכונותיה של הנערה מתוארים בכתובים הבאים על ידי ריבוי הפעלים ורצף הפעולות היוצרים אוירה של מתח: "ותאמר (שתה אדוני) ותמהר ותורד (כדה) ותשקהו; ותכל (להשקותו) ותאמר... ותמהר ותער (כדה) ותירץ עוד ותשאב (לכל גמליו)". פעלתנותה וחריצותה של הנערה עוררו בלב העבד השתאות, שכן נאמר: "והאיש משתאה לה, מחריש", והוא מחליט: נערה נקאת יאה לה להיות כלתו של אדוניו ואשת בנו היחידי ירשו. ואמנם לא טעה...

3 שים לב: כל השיחה היא בלשון רבים, סימן לעניין האישי שהיה לכל אחד מן הרועים בנושא השיחה, היא רחל.

4 "ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים", וכן "ותרד העינה ותמלא את כזה" (בראשית כ"ד, יג—טז), שים לב: כתוב "ובנות אנשי העיר" משמע, בנות שאינן מאנשי העיר אסורות בשאיבה.

5 המקרא מבחין בין שני סוגי בארות: (1) באר הניזונה ממעיין תת-קרקעי הנמצא בעומק רב, שאת המים מעלים בדלי ובגלגל. השווה: "ונרץ הגלגל אל הבאר" (קהלת י"ב, ו) וכן המשל: "הלך החבל אחר הדלי" (תנחומא פ' מקץ). לבאר מסוג זה התכוון ירמיהו (ו', ז): "כהקיר ביר (=באר) מימיה, כן הקרה רעתם". וישנן בארות שניזונות ממעינות עיליים, שמימיהם זורמים אל הבאר בערוצים על פני השטח והם נשאבים באמצעות כדים. השווה: "ותשבר הכר אל המבוע" (קהלת, ש"ב, ש"ב); (2) באר חפרויה בעומק לא רב שמסתגנים לתוכה מיתרום (ראה להלן).

בלתי מבוקרת גם על ידי הרועים-השותפים, מכסים את הבאר באבן כבידה שלהסרתה נאספים כל הרועים-השותפים לבאר.⁹ בארות מסוג זה נחפרות בנחלים ובעמקים מקום שם מצויים מיתתהום גבוהים ולא במדרונות הגבעות שמיתתהום אינם נמצאים שם.¹⁰

קניינה של הרשות המוניציפלית⁶ הקובעת את סדרי השאיבה. השאיבה מותרת לכל תושבי העיר אך לא לזרים.⁷ המים מיועדים לשימוש בני-אדם והשקאת בעלי-חיים אסור רה לחלוטין.

"באר בשדה"

"ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים"
 אם כי הבאר שבסיפור ג' שייכת לסוג הבארות שבסיפור ב', הריהי שונה ממנה ברקעה החברתי ובסיבתה הגיאוגרפית. מבחינה זו קרובה פרשת הבאר הזאת לפרשת הבארות של אברהם ויצחק בגרר ובבאר שבע.

בסיפור ב מלות-המפתח הן "באר בשדה".
 באר זו שונה מהבאר שבסיפור א:
 1. מקומה בשדה, הרחק מהישוב, בשטחי המרעה, והיא נועדה להשקאת הצאן והבקר של עדרי הסביבה כולה;
 2. הבאר אינה קניינה של רשות מוניציפלית, אלא של הרועים עצמם, שחפרוה ואין לרועים אחרים רשות להשתמש במימיה;⁸
 3. באר זו אינה שופעת כמו הבאר בסיפור א, שכן את מימיה היא מקבלת לא ממעיין אלא ממי-תהום רדודים המתנקזים אליה בפסקי-הגומן שבין השקאות העדרים. לשם כך יש לקבוע מועדים קבועים לשאיבה ולהשקאת העדרים. וכדי למנוע שאיבה

לשם הבנת הדברים לאשורם צריך לבחון את האירועים בויקתם למקומות התרחשותם. בסיפורים א' ו-ב' זירת ההתרחשות היא ארץ ארם נהרים. ארץ זו שהיא חלק מה"קשת הפוריה", מבורכת בשפע מים,¹¹ במרעה דשן, במטעי פרי ויער,¹² וכארץ-מעבר בין הצפון והדרום, היא עמדה על

6 השווה: "באר חפרוה שרים, כרוה גדיבי עם" (במדבר כ"א, י).

7 ואמנם, אין עבד אברהם מקרב את גמליו אל הבאר אלא מחכה מרחוק ורק לאחר שרבקה שאבה והערתה את כדה אל השוקת, הנמצאת במרתק רב מן הבאר, השקה את הגמלים ושתה אף הוא. וכן לשון הכתוב: "וירץ העבד לקראתה" ולהלן: "ותמהר ותער את כדה אל השקת ותרץ עוד אל הבאר", ואין ריצה אלא למרהק.

8 השווה: בראשית כ"ו, טו ואילך.

9 הטעם לכיסוי הבאר שניתן ע"י פרשנים שונים "כדי לשמור על גקיון המים" וכיו"ב אינו נראה, שכן למטרה זו אפשר היה להשתמש במכסה קל הניתן להסרה ע"י איש אחד, ואילו הכתוב מדיגש "ונאספו כל העדרים" משמע, שלשם הסרת האבן נדרשה אסיפת כל הרועים-השותפים, ומטרת כיסוי הבאר היא חברתית-ציבורית. ואמנם, כך הביין את הדבר שד"ל בפירושו על חמישה חומשי תורה (הוצ' דביר תשכ"ו, עמ' 118) וזו"ל: "והנה נתנו אבן גדולה על פי הבאר כדי שלא יוכל כל אחד מן הרועים להשקות צאנו כי אם בתורת כל העדרים, כדי שלא יאבד אחד מהם את המים שלא לצורך. הן אמת, שלא היתה גדולה כ"כ שלא יוכלו שנים או שלושה לגלגלה, אבל שנים ושלושה שומרים זא"ז ולא יניחו לעבור על התנאי".

10 השווה: "ויחפרו עבדי יצחק בנחל וגו'" (בראשית, שם).

11 השם נהרים מדבר בעדו.

12 על רקע נוף זה מובן משלו של בלעם:

"מה טבו אהליך יעקב, משכנתך ישראל!

ככנחלים נטיו, כנגת עלי נהר,

כאהלים נטע ה', כארזים עלי מים.

יזל מים מדליו וזרעו במים רבים".

(במדבר כ"ד, ה-1)

דומה, בלעם, הנביא-המשורר מארץ ארם ("מארם ינחני בלק") לא יכול לתת ביטוי נאמן להתרשמותו מחיוניותו של עם ישראל ה"שוכן לאהליו", אלא ממראות נופה וטבעה של ארצו, הטבועים עמוק בנפש, כדרך נביאי ישראל ומשוררי התנ"ך שטבע ארץ ישראל וגופיה היוו מקור לחויותיהם ולחזיונותיהם.

פגישות ליד הבאר

[4]

חוק וסדר מחייבים, כל אחד עושה כטוב בעיניו. גם בנות רעואל, כהן מדין, מנצלות את היעדר הרועים מן המקום (ואולי גם מעמדן כבנות הכהן) והריהן מזרזות ובאות אל הבאר ושואבות את המים וממלאות את הרהטים להשקות צאן אביהן, ובבוא הרועים עם עדריהם הריהם מוצאים את הבאר ריקה. הדבר מעורר את זעמם בבנות הכהן ומגרשים אותן¹⁵. משה, שמוצאו מארץ היאור המשופעת במים רבים, אינו מודע למצוקת המים שבמדין ורואה במעשה הרועים משום רשעות ונחלץ להגנת הבנות, כשם שנהג במקרים דומים בעבר, בארץ מולדתו, במעשה המצרי שהיכה "איש עברי מאחיו" ובמעשה שני העברים הניצים, שבגינם נאלץ לברוח מביתו, מארצו וממוֹ-לדתו.

היפוכו של דבר אצל יעקב, בסיפור ב'. יעקב בא מבאר שבע, הצמאה למים, והכיר עסקי המים שם. והנה, הוא עומד לפני תופעה מוזרה ותמוהה בעיניו: רועים על עד-ריהם רובצים ליד הבאר ואינם מזרזים להשקות את צאנם הצמאות בתום היום ובשרב המדבר!?! בלבו מתעורר החשד, כי רועים אלה מתרשלים בעבודתם, וכשכירים הם מועלים באימון בעלי העדרים. רק לאחר שהוסברו לו סדרי הארגון של המקום, הוא נכנס בשיחה איתם על אודות משפחת לבן וגו'.

כללו של דבר: שלושת הסיפורים הנ"ל מקפלים בתוכם מיגוון פרשיות-חיים, פרקי-הווי ואורחות-חברה בארצות הקדם, שהדיהם עולים אלינו מן הכתובים במקרא.

רמה תרבותית וחברתית גבוהה. השפע הכל-כלי טבע חותמו על מירקם החיים הציבוריים והדפוסים הארגוניים-הממלכתיים.

שונה מעיקרו המצב בארץ מדין — גיא-החיוון של סיפור ג'. הארץ — מדברית, צחיחה; האדמה דלה; האוכלוסייה — חלקם שבטי-נוד הנתונים למלחמת-קיום מתמידה ולמשטר-חיים פרוץ, שבו שולט הכלל: כל דאליים גבר. המצוקה הכלכלית מצד אחד, ומצד אחר — הטבע האכזרי, גרמו לסכסוכים ומריבות על כל פיסת-קרקע ועל כל טיפת-מים¹³. על רקע מציאות זו יש לראות את קורותיהם של משפחות אברהם ויצחק בגרר שגבול הנגב, אשר כחלק מאותו מרחב מדברי שימש מאחז ארעי לשבטים ולמשפחות נודדים, שתושבי המקום ראו בהם אלמנט זר המתחרה על שטחי המרעה הדלים ועל מקורות המים המעטים, והם התנכלו להם בכל אשר יכלו. רועי גרר גוזלים את הבארות שחפרו רועי אברהם וסותמים אותן בעפר, ורועי אבימלך רבים עם רועי יצחק על הבארות שחפרו, ואילו אבימלך אינו רואה במעשים אלה משום מעשה-עוול הראוי לגינוי, לתגובה או לעונש. יתירה מזו: כאשר אברהם מוכיח את אבי-מלך על מעשי עבדיו, אבימלך מעמיד פני-תם: "לא ידעתי מי עשה הדבר הזה"¹⁴. גם יצחק, ששיבתו בגרר היא בחסות אבימלך, אינו זוכה ליחס טוב מזה ולהגנה מצד אבימלך.

על רקע זה מתבארת לנו פרשת הבאר שבסיפור ג', אשר מילות-המפתח בה הן: "ותבאנה ותדלגנה ותמלאנה את הרהטים". במציאות הפרועה של מדבר מדין, באין

13 השווה: בראשית י"ג, ה ואילך; שם כ"ו, טו—כא.

14 שם כ"א, כו.

15 גם כאן גיבוש הפעלים ורציפותם מעידים על בהילותן של הבנות מתוך כוונה להקדים את הרועים האחרים.